ORFOGRAFIYA VA PUNKTUATSIYANI O‘QITISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Nizomova Mexrinisoxon Fazlidin qizi
Toshkent gumanitar fanlar universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.21888733

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada orfografiya va punktuatsiyani o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Ona tili ta’limida kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quvchilarning orfografik va punktuatsion kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Xususan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "FSMU", "Baliq skeleti", "Venn diagrammasi" kabi metodlarning dars jarayonidagi samaradorligi tahlil qilinib, ularning o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, yozma savodxonligi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, interfaol metodlardan foydalanish orqali ta’lim jarayonini faollashtirish, o‘quvchilarning bilish faoliyatini rag‘batlantirish va o‘quv natijalarini yaxshilash imkoniyatlari ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqot natijalari interfaol metodlarning orfografiya va punktuatsiyani o‘qitish samaradorligini oshirishda muhim didaktik vosita ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: orfografiya, punktuatsiya, interfaol metodlar, kompetensiyaviy yondashuv, orfografik kompetensiya, punktuatsion kompetensiya, yozma savodxonlik, ona tili ta’limi, pedagogik texnologiyalar, kommunikativ kompetensiya.

ABSTRACT

This article analyzes the theoretical and practical aspects of using interactive teaching methods in teaching orthography and punctuation. It examines the didactic potential of interactive methods in developing students' orthographic and punctuation competence within a competency-based approach to mother tongue education. In particular, the effectiveness of such methods as Brainstorming, Cluster, INSERT, FSMU, Fishbone, and Venn Diagram is discussed, highlighting their contribution to developing students' independent thinking, written literacy, and communicative competence. The study also demonstrates how interactive teaching methods enhance learners' cognitive activity, increase classroom engagement, and improve learning outcomes. The findings confirm that interactive methods are an effective pedagogical tool for improving the quality of teaching orthography and punctuation in general secondary education.

Keywords: orthography, punctuation, interactive methods, competency-based approach, orthographic competence, punctuation competence, written literacy, mother tongue education, pedagogical technologies, communicative competence.

KIRISH

Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Zamonaviy ta’limning asosiy maqsadi o‘quvchilarga faqat nazariy bilimlarni yetkazish emas, balki ularda mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish, muloqot qilish hamda egallagan bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, ona tili ta’limini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, ayniqsa, orfografiya va

punktuatsiyani o‘qitish metodikasini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi[1].

Orfografiya va punktuatsiya yozma nutq madaniyatining muhim tarkibiy qismlari bo‘lib, o‘quvchilarning savodxonligi, fikrni aniq va mantiqiy ifodalashi hamda adabiy til me’yorlariga rioya qilishi bevosita ushbu kompetensiyalarning shakllanganlik darajasiga bog‘liq. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab o‘quvchilar imlo va tinish belgilari qoidalarini nazariy jihatdan bilishlariga qaramay, ularni yozma nutqda to‘g‘ri qo‘llashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu esa an’anaviy o‘qitish usullarini takomillashtirish, dars jarayoniga o‘quvchini faol subyekt sifatida jalb etuvchi interfaol metodlarni keng joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Interfaol metodlar ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligini kuchaytiradi, o‘quvchilarning bilish faolligini oshiradi, mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi hamda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qiladi. Xususan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Venn diagrammasi", "FSMU", "Baliq skeleti" kabi metodlar o‘quvchilarning orfografik va punktuatsion qoidalarni ongli ravishda o‘zlashtirishiga, xatolarni tahlil qilishiga va yozma nutq savodxonligini oshirishiga samarali ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur muammo o‘zbek va xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida turli jihatlardan o‘rganilgan. O‘zbek olimlaridan A. G‘ulomov, K. Qosimova, B. Mengliyev, N. Mahmudov, U. Tolipov, M. Usmonboyeva, R. Ishmuhamedov va boshqalar ona tili ta’limi metodikasi, pedagogik texnologiyalar hamda kompetensiyaviy yondashuv masalalarini tadqiq etganlar[2]. Xorijiy tadqiqotchilar B. Bloom, V. Bespalko, G. Selevko, M. Klarin va boshqa olimlarning ilmiy ishlari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etishning nazariy asoslarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi[3].

Maqolaning maqsadi orfografiya va punktuatsiyani o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanishning didaktik imkoniyatlarini tahlil qilish, ularning o‘quvchilarning orfografik va punktuatsion kompetensiyasini rivojlantirishdagi samaradorligini asoslash hamda ta’lim amaliyotida qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotda pedagogik kuzatish, ilmiy-metodik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar interfaol metodlar ona tili darslarining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning yozma savodxonligini rivojlantirish hamda orfografik va punktuatsion kompetensiyasini shakllantirishda muhim pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Orfografiya va punktuatsiya ona tili ta’limining ajralmas tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarning yozma nutq madaniyati va savodxonligini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Yozma nutqning me’yoriyligi, fikrning aniq va izchil ifodalanishi, adabiy til qoidalariga rioya etilishi bevosita orfografik hamda punktuatsion kompetensiyaning rivojlanganlik darajasiga bog‘liq[4]. Shu sababli zamonaviy ta’lim tizimida ushbu

---

[1] Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Fan, 2006. – B. 14–17.

[2] G‘ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M. va boshq. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 380 b.; Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009. – 352 b.; Tolipov U.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 260 b.

[3] Bloom B.S. (Ed.) Taxonomy of Educational Objectives. Handbook I: Cognitive Domain. – New York: David McKay Company, 1956. – P. 18–35; Bespalko V.P. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 1989. – С. 5–18; Selevko G.K. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 1998. – С. 12–28; Klarin M.V. Педагогическая технология в учебном процессе. – Москва: Знание, 1989. – С. 8–16.

[4] Mahmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. – B. 21–30

kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan samarali metodlarni qo‘llash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida o‘quvchi tayyor bilimni o‘zlashtiruvchi emas, balki bilimni izlovchi, tahlil qiluvchi va amaliyotda qo‘llovchi faol subyekt sifatida qaraladi. Interfaol metodlar aynan shu maqsadga xizmat qilib, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, muloqot madaniyati, tahliliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi. Natijada o‘quvchilar orfografik va punktuatsion qoidalarni mexanik yodlash emas, balki ularning mazmun-mohiyatini anglab, amaliy faoliyatda ongli ravishda qo‘llashga o‘rganadilar.

Orfografiya va punktuatsiyani o‘qitishda interfaol metodlarning samaradorligi ularning o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etish xususiyati bilan izohlanadi. Masalan, "Aqliy hujum" metodidan foydalanish orqali o‘quvchilar muayyan imlo yoki tinish belgisi bilan bog‘liq muammoli vaziyatlarni mustaqil hal qilishga harakat qiladilar[5]. Ushbu metod o‘quvchilarning mavjud bilimlarini faollashtiradi, yangi bilimlarni egallashga motivatsiyani kuchaytiradi va darsda erkin fikr almashish muhitini yaratadi.

"Klaster" metodi esa orfografik qoidalar va punktuatsion hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni grafik tarzda ifodalash imkonini beradi. Mazkur metod yordamida o‘quvchilar mavzuning asosiy tushunchalarini tizimlashtiradi, ularning o‘zaro aloqalarini aniqlaydi hamda murakkab nazariy ma’lumotlarni yaxlit tizim sifatida qabul qiladi. Ayniqsa, so‘zlarning yozilish qoidalari, tinish belgilarining qo‘llanish holatlari va istisnolarini umumlashtirishda ushbu metod yuqori samaradorlikka ega.

"Insert" metodidan foydalanish o‘quvchilarning matn bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchilar o‘rganilayotgan materialni o‘qish jarayonida o‘zlari bilgan, yangi o‘rgangan yoki qo‘shimcha izoh talab qiladigan ma’lumotlarni belgilab boradilar. Bu esa o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, o‘z bilimlarini baholash va o‘zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

"Venn diagrammasi" metodidan orfografik va punktuatsion hodisalarni taqqoslashda samarali foydalanish mumkin. Masalan, sodda va qo‘shma gaplarda tinish belgilarining qo‘llanilishi yoki ayrim imlo qoidalarining umumiy va farqli jihatlarini aniqlashda mazkur metod o‘quvchilarning qiyosiy tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Natijada nazariy bilimlar chuqurroq o‘zlashtiriladi va amaliy qo‘llash malakasi shakllanadi.

"FSMU" metodi o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu metod asosida o‘quvchilar muayyan orfografik yoki punktuatsion qoida bo‘yicha o‘z fikrini bildiradi, uni dalillar bilan asoslaydi, misollar keltiradi va umumiy xulosaga keladi. Bu esa yozma nutqning izchilligi hamda mantiqiyligini ta’minlashga yordam beradi.

"Baliq skeleti" metodidan foydalanish imlo va punktuatsiya xatolarining sabablarini aniqlash hamda ularni bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiqishda samarali hisoblanadi. O‘quvchilar xatolarni yuzaga keltiruvchi omillarni tahlil qiladilar, ularning oqibatlarini aniqlaydilar va muammoning maqbul yechimini taklif etadilar. Natijada refleksiv fikrlash hamda o‘z-o‘zini nazorat qilish kompetensiyasi rivojlanadi.

Interfaol metodlarning samaradorligi darsni tashkil etish bosqichlariga ham bog‘liq. Darsning motivatsiya bosqichida muammoli savollar va "Aqliy hujum" metodidan foydalanish o‘quvchilarda mavzuga qiziqish uyg‘otadi. Yangi bilimlarni o‘zlashtirish bosqichida "Klaster", "Insert" va kichik guruhlarda ishlash metodlari qo‘llaniladi. Mustahkamlash bosqichida amaliy mashqlar, ijodiy topshiriqlar, rolli o‘yinlar va o‘zaro baholash usullaridan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarini chuqurlashtiradi. Yakuniy

[5] Osborn A.F. Applied Imagination: Principles and Procedures of Creative Thinking. – New York: Charles Scribner's Sons, 1953. – P. 151–165.

bosqichda refleksiya va formativ baholash orqali o‘quvchilarning erishgan natijalari tahlil qilinadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlardan muntazam foydalanish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, orfografik va punktuatsion xatolar sonini kamaytiradi hamda yozma nutq savodxonligini sezilarli darajada yaxshilaydi[6].

Interfaol metodlardan foydalanish orfografiya va punktuatsiyani o‘qitishning sifatini oshirish, o‘quvchilarda mustahkam orfografik va punktuatsion kompetensiyani shakllantirish hamda zamonaviy ta’limning kompetensiyaviy talablarini amalga oshirishning muhim didaktik omillaridan biri hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, orfografiya va punktuatsiyani o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning orfografik va punktuatsion kompetensiyasini rivojlantirishda muhim didaktik vosita hisoblanadi. Interfaol metodlar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilish faolligi ortadi, mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari rivojlanadi, nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llash imkoniyatlari kengayadi. Natijada o‘quvchilarning yozma nutq savodxonligi, matn yaratish va tahrirlash malakalari hamda kommunikativ kompetensiyasi sezilarli darajada takomillashadi[7].

Maqolada tahlil qilingan "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "FSMU", "Venn diagrammasi" va "Baliq skeleti" kabi interfaol metodlar orfografiya va punktuatsiya mavzularini samarali o‘zlashtirishga xizmat qilishi asoslandi. Ushbu metodlar o‘quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, ularning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Interfaol metodlardan maqsadli foydalanish o‘quvchilarning imlo va tinish belgilarini qo‘llashdagi xatolarini kamaytiradi, o‘quv motivatsiyasini oshiradi hamda kompetensiyaviy yondashuvni samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, orfografiya va punktuatsiyani o‘qitishda interfaol metodlardan foydalanish zamonaviy ona tili ta’limini takomillashtirishning muhim omillaridan biridir. Kelgusida ushbu metodlarni raqamli ta’lim texnologiyalari va sun’iy intellekt vositalari bilan integratsiyalash hamda ularning samaradorligini tajriba-sinov asosida chuqur o‘rganish dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006. – 192 b.
2. Bespalko V.P. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 1989. – 192 с.
3. Bloom B.S. (Ed.). Taxonomy of Educational Objectives. Handbook I: Cognitive Domain. – New York: David McKay Company, 1956. – 207 p.
4. G‘ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., Bobomurodova A., Alavutdinova N., Karimjonova V. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 380 b.
5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008. – 180 b.

[6] Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008. – B. 96–108

[7] Tolipov U.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – B. 97–112

6. Klarin M.V. Педагогическая технология в учебном процессе. – Москва: Знание, 1989. – 80 с.
7. Mahmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. – 184 b.
8. Mengliyev B.R. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2018. – 560 b.
9. Osborn A.F. Applied Imagination: Principles and Procedures of Creative Thinking. – New York: Charles Scribner's Sons, 1953. – 317 p.
10. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Ona tili fani milliy o‘quv dasturi. – Toshkent, 2022. – 148 b.
11. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009. – 352 b.
12. Selevko G.K. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 1998. – 256 с.
13. Tolipov U.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 260 b.